

Ijkersmerken op voormetrieke Amsterdamse tinnen maten

R.J. Holtman

Om meer inzicht te verkrijgen in de voormetrieke ijkmerken, had ik aan tinverzamelaar J.E. Wustenhoff gevraagd om een reeks artikelen samen te stellen over voormetrieke tinnen maten. Door gegevens uit verschillende disciplines te combineren kan de datering van een voorwerp worden aangescherpt, en ontstaat daarmee langzamerhand een overzicht van de gebruikte ijkmerken.

De aanleiding was een afbeelding in *Koper en brons*, pp. 253–254 [1]. Enkele koperen standaardmaten van Amsterdam zijn gedateerd 1758 en gestempeld met het Amsterdamse wapen en een naar links kijkend hoofd in een parelrand. Dit zouden de merken kunnen zijn van Gijsbert Zilver, ijker tussen 1756 en 1799 (zie *Nederlandse Gewichten*, p. 100 [2]). Hieronder volgt de door D.A. Wittop Koning samengestelde lijst van ijkers van het Amsterdams ijzergewicht (loodkopgewichten), de oliematen en gepegelde kannen (na 1630).

<i>periode</i>	<i>naam</i>
voor 1659–1698	Izaak Dekker
1698–1719	Willem Hendriksz van der Weijde
1719–1744	Jan van Craayestein
1745–1755	Jacob l'Admiral de Jonge
1755–1756	Jacob Nanning
1756–1799	Gijsbert Zilver
1800–1820	Joannes van Oort Dirksz

Ondertussen bestaat het vermoeden dat deze ijkers een eigen merk en soms jaarletters voerden. Het is me nog niet bekend of deze ijkers dezelfde jaarletterreeks (of zelfs jaarletters van dezelfde vormgeving) gebruikten als de ijkmeesters van het Amsterdams koper- en Brabants koper- en ijzergewicht ([2], pp. 101–105). Er is bitter weinig materiaal – loodkopgewichten en geijkte inhoudsmaten – uit de voormetrieke tijd bewaard gebleven en elk voorwerp op dit gebied verdient het om goed gedocumenteerd te worden.

In een voorlopige inventarisatie van ruim 100 geijkte voormetrieke tinnen kannen valt de grote groep (25 stuks) van Amsterdam op, gevolgd door Leeuwarden, Leiden en Rotterdam. De catalogi van Beekhuizen [3] en *Keur van tin* [4] zijn dankbare bronnen. De dateringen van de vormgeving van een kan en het tinmerk kunnen leiden tot een scherpe datering van de ijkersmerken. De hierna aangehouden volgorde is gebaseerd op de (vermoedelijke) ouderdom van de ijkmerken. De eeuw is in Romeinse cijfers aangegeven, soms gevolgd door ABCD voor de kwart eeuwen. Deze dateringen zijn van de hand van tinkenners, waarover later meer.

Afb. 1a/b Tinnen kan, zogenaamd 'mutsje', Amsterdam, geijkt in 1584 door Gerrit Lourensz. Tweekakig scharnier. Hoogte 104 mm, inhoud 137 ml.

Amsterdams wapen, huismerk GL (afb. 1a/b)

Merk van Gerrit Lourensz, reeds bekend in 1578, laatste ijkmerk gesignaleerd in 1603.

- ▷ tinmerk: [.]T (Reyer Thoenisz? 1585). Inhoud 137 ml = 1 *mutsje*. Part.coll., inv.nr. 290.
- ijkmerken: gekroond wapen van Amsterdam, huismerk GL 84 (= 1584).

Amsterdams wapen, vogel met D (afb. 2)

Misschien het merk van Izaak Dekker, ijker tussen –1659–1698?

- ▷ tingieter S[.]. Datering XVI/XVII. Zie [4], p. 199.
- ijkmerk: ‘haantje’.
- ▷ tingieter [L?]HS (Leendert Hamerslagh?, 1659–1713). Datering XVII-CD. Zie [4], p. 200.

Afb. 2 Wapen van Amsterdam, vogel met D.

Amsterdams wapen, vogel met L (afb. 3a/b)

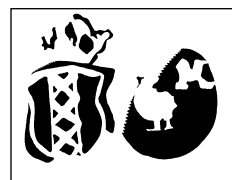
- ▷ tingieter ID (Johannes Decker, burger 1688). Inhoud 40 ml = ¼ *mutsje*. Part.coll., inv.nr. 512.
- ijkmerken: gekroond wapen van Amsterdam, vogel met letter L.

Afb. 3a/b Tinnen kan, Amsterdam, eind 17e eeuw. Geijkt met wapen van Amsterdam en vogel met letter L. Hoogte 70 mm, inhoud 40 ml.

Amsterdams wapen, vogel met M (of H?) (afb. 4)

- ▷ tingieter [.]B[.]. Datering XVII. Inhoud 75 ml = ½ *mutsje*. Part. coll.
- ijkmerken: gekroond wapen van Amsterdam, vogel met letter M (of H?).

Afb. 4 Wapen van Amsterdam, vogel met M of H.

Amsterdams wapen, vogel (zwaan?) met V W

Misschien het merk van Willem Hendriksz van der Weijde, ijker tussen 1698–1719.

- ▷ tingieter DL?, XVII-D. Zie [3] p. 58 / [4] p. 203.

Amsterdams wapen, vogel met ?

De dateringen lijken te wijzen op Dekker en eventueel Van der Weijde.

- ▷ tingieter GV (Gerrit Valkenaer?, burger 1688). Datering XVII-CD. Zie [4] p. 201. De kan is afkomstig uit een in 1686 gezonken schip.
- ▷ tingieter WVH (Wilhelmus van Heijningen, huwde 1680). Datering XVII-CD. Zie [4], p. 202.
- ▷ tingieter [.]PS. Datering XVII/XVIII. Zie [4], p. 203.
- ▷ tingieter ID (Johannes Decker, burger 1688). Inhoud 38 ml = ¼ *mutsje*. Part.coll., inv.nr. 266.
- ijkmerken: gekroond wapen van Amsterdam, zwaan op golf, restant letter? (afb. 5 rechts en 6).

Afb. 7 Wapen van Amsterdam en rad. Bron: [5], p. 216, afb. 111.

Amsterdams wapen, rad (afb. 7)

Het rad zou het merk van Jan van Craayestein kunnen zijn, ijker tussen 1719–1744.

- ▷ ongemerkt. Datering XVII-CD. Zie [3], p. 24.
- ▷ tingieter NHM. Datering XVII. Zie [3], p. 24.
- ▷ onbekend. Datering XVII. Zie [5], p. 216, afb. 111.

Afb. 5 Twee Amsterdamse tinnen kannetjes. Links: geijkt met wapen van Amsterdam en hoofd in parelrand. Hoogte 80 mm, inhoud 38 ml. Rechts: geijkt met wapen van Amsterdam, vogel op golven met restant letter. Hoogte 83 mm, inhoud 38 ml.

Afb. 6 Wapen van Amsterdam, vogel op golven met restant letter.

▷ tingieter BVK (Bruno van Kerp, –1742–1753). Zie [3], p. 59. ijkmerk: jaartal (17)44 op het handvat.

Amsterdams wapen, hoofd naar links in parelrand (afb. 8)
Vermoedelijk het merk van Gijsbert Zilver, ijker tussen 1756–1799.

▷ tingieter [.]M. Inhoud 40 ml = ¼ mutsje. Part.coll., inv.nr. 258. (afb. 5 links en 8)

▷ tingieter CP (Christoffel Ploegmakers, † 1696). Inhoud 80 ml

= ½ mutsje. Part.coll.

ijkmerk: jaarletter D. (afb. 9)

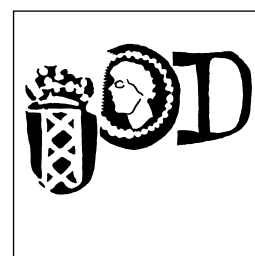
Amsterdams wapen, bootje in cirkel, jaarletter X (afb. 10a/b)

Hoogstwaarschijnlijk het merk van Joannes van Oort Dirksz, ijker tussen 1800–1820.

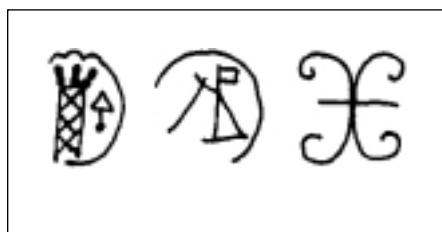
▷ tingieter D.F. Wakker. Datering: XIX-A. Zie [3], p. 77. (afb. 10a)

▷ tingieter AI (verm. Adriaan Jansz Dortmund), XVII-D. Zie [3], p. 59 + voorpagina (afb. 10b)

ijkmerk: het Amsterdamse wapen draagt de initialen IV en eronder vermoedelijk nog een O, wat zou wijzen op Joannes van Oort Dirksz. Beekhuizen wijst de jaarletter X aan 1709 toe; hij baseert zich daarbij op de volgorde van jaarletters voor het zilver. Dit vermoeden kon niet gestaafd worden met feiten.

Afb. 9 Wapen van Amsterdam, hoofd in parelrand, jaarletter D.

Afb. 10a/b Wapen van Amsterdam, bootje, jaarletter X. Bron: [3], p. 77 + voorpagina.

Diverse andere Amsterdamse tinnen kannen heb ik gedocumenteerd of in de literatuur gevonden. De oudste, 16e eeuwse exemplaren zijn gewoonlijk niet voorzien van een ijkmerk en worden hier buiten beschouwing gelaten.

▷ tinmerk WX in een ruit, 3 ruitjes (met elk een lelie?), gekroond wapen van Amsterdam. Datering XVI-AB. Zie [4], p. 197.

ijkmerken: gekroond wapen van Amsterdam, huismerk met de letters I en H.

▷ tingieter [.]P. Datering XVII-BC. Zie [3], p. 34.

ijkmerken: stadsmerk Amsterdam en jaarletter H.

▷ tingieter IVV of IW. Datering XVII-BC. Zie [3], p. 49.

ijkmerken: jaarletters WXYZABCD. Dit zijn vermoedelijk geen Amsterdamse jaarletters.

- ▷ tinmerk IHS (Johannes Henning, XVII-CD). Zie [4], p. 188.
ijkmerken: twee onduidelijke merken.
- ▷ tingieter AI (verm. Adriaan Jansz. Dortmund, XVII-D). Datering XVII-CD. Zie [3], p. 58.
ijkmerken: kroon met de letters TO.

Conclusies durf ik nog niet te trekken, wel heb ik her en der sterke vermoedens. Aan Jacob l'Admiral de Jonge (1745–1755) en Jacob Nanning (1755–1756) kan ik nog geen merken met zekerheid toewijzen. Het merk met de vogel en een letter kan uitgelegd worden als een jaarletter (gezien de variatie aan letters), hoewel vogel + VW eerder op een naam van een ijker lijkt te duiden. Het uitgangspunt is dat een merk niet door een andere ijker werd gebruikt. Dus alleen Zilver zou een hoofd hebben gebruikt. In hoeverre dit juist is, moet nog worden uitgezocht.

Er is een gepegelde tinnen kan bekend, gemaakt in Amsterdam, die in Enkhuizen is gekeurd, en ook de inhoud van een Enkhuizer inhoudsmaat bezit. Dit vertroebelt de toeschrijving van de ijkmerken. Tinnen kunnen worden op basis van hun vorm (en soms fabricagewijze) gedateerd, wanneer de tinmerken geen uitsluitel kunnen geven. Bepaalde vormgevingen zijn echter meer dan twee eeuwen in gebruik gebleven, zodat dit de datering kan bemoeilijken. De metrieke 'natte' maten zijn in 1830 ingevoerd, zodat het heel goed mogelijk is dat een voormetrieke kan nog uit 1829 kan dateren. En: het is beslist de moeite waard om een geijkte en/of gepegelde tinnen kan op inhoud te onderzoeken (meestal door middel van waterweging); verrassingen zijn niet uitgesloten!

Afb. 8 Wapen van Amsterdam en hoofd in parelrand.

Literatuur:

- [1] Kuile, O. ter, *Koper en brons – catalogi van de verzameling kunstnijverheid van het Rijksmuseum te Amsterdam, deel 1*. Den Haag, 1986.
- [2] Zevenboom, K.M.C. en D.A. Wittop Koning, *Nederlandse gewichten*, Lochem, 1970.
- [3] Beekhuizen, J.F.H.H., *De schoonheid van het oude tin – Een overzicht van vijf eeuwen tin*, Den Bosch, 1998.
- [4] Tinclub, *Keur van tin uit de havensteden Amsterdam, Antwerpen en Rotterdam*, 1979.
- [5] Dubbe, B., *Tin en tinnegieters in Nederland*, Lochem, 1978.

Nieuws uit onze zusterschriften

G.M.M. Houben

Maß und Gewicht 2/2001, nr. 58 pp. 1389–1414. 'Die Digitalisierung der Anzeigevorrichtung an der Analysen- und Präzisionswaage' is het laatste – zeer uitvoerige – artikel dat door wijlen Hans Jenemann werd geschreven. Bespreking door H. Oppermann van de gewichten- en weegschalentoontelling in het oude waagegebouw te Leer. C. en G. Linkenheil tonen ons de nieuwste ijkstempels van Luxemburg.

U. Kröger bespreekt een oud tinnen cilindrisch 'Quartier Lübecker Bier-Maß' van 0,94 l inhoud. B. Exeler vond onverwacht een messing gewicht van de bekende platte cilindrische vorm, zoals die tot nog toe alleen bekend waren van ijzer. Ook toont hij een uiterst klein ijzeren kogelgewichtje.

Le Système métrique 2/2001, pp. 1355–1384. Het nieuwste nummer bevat een uitvoerig register uit 1902, dat mede gebaseerd is op een ministeriële circulaire van 1825. Het bevat de namen, adressen en merken van fabrikanten van enkele honderden Franse balansenmakers.

Equilibrium 3/2001, pp. 2589–2616. Wellicht is nog niet aan iedereen bekend dat dit tijdschrift – vermoedelijk wegens de beperking in de naam en door de samenwerking met de USA – in de toekomst nog slechts over weegschalen zal gaan publiceren. Mijns inziens een zeer te betreuren besluit.

Het eerste artikel gaat weer over een Sartorius balans. Dan volgen twee artikelen over het wegen in vacuüm en over de 'cirkelhefboomarretering' van balansen. Het middendeel bevat deel twee van de Beginner's Guide. Een artikel over 'Carter's Standard' weegschalen. Diana Crawforth vermeldt iets over beginmoeilijkheden met torsiebalansen en tenslotte iets over patenten van Napoleon Du Brul voor dergelijke balansen.